

Fastigheten Kristian IV 10, Rådhuset

Särskild arkeologisk undersökning 2011

Christer Carlsson

Rapport 2012:11

Fastigheten Kristian IV 10, Rådhuset

Särskild arkeologisk undersökning 2011

Christer Carlsson

Fornlämningsnr: 93
Kv. Kristian IV 10
Kristianstad stad
Kristianstad kommun
Skåne län

Sydsvensk Arkeologi AB

Kristianstad

Box 134

291 22 Kristianstad

Telefon (Regionmuseets växel): 044-13 58 00

Malmö

Erlandsrovägen 5

218 45 Vintrie

www.sydsvenskarkeologi.se

© 2012 Sydsvensk Arkeologi AB

Rapport 2012:11

Omslag: Karta över Rådhuskvarteret från år 1671.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle.

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund	5
Historik och fornlämningsmiljö	6
Tidigare undersökningar	8
Metod och genomförande	9
Undersökningens resultat	9
Den östra delen av Rådhuskvarteret	10
Den västra delen av Rådhuskvarteret	13
Områdena utanför Rådhuskvarteret	17
Fynd	19
Antikvarisk syntes	20
Slutsatser och ny kunskap	21
Referenser	23
Administrativa uppgifter	24
Administrativa uppgifter	25
Bilaga 1 Plan över Rådhuskvarteret med olika delområden	26
Bilaga 2 Plan 2	27
Bilaga 3 Plan 3	28
Bilaga 4 Plan 4	29
Bilaga 5 Plan 5	30
Bilaga 6 Plan 6	31
Bilaga 7 Plan 7	32
Bilaga 8 Plan 8	33
Bilaga 9 Plan 9	34
Bilaga 10 Plan 10	35
Bilaga 11 Plan 11	36
Bilaga 12 Anläggningslista	37
Bilaga 13 Fyndlista	38

Fig. 1. Kristianstad kommun i Skåne.

Fig. 2. Rådhuskvarteret i centrala Kristianstad.

Sammanfattning

Sydsvensk Arkeologi AB har utfört en särskild arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom fastigheten Kristian IV 10, Rådhuskvarteret i centrala Kristianstad i Skåne län. Undersökningen föranleddes av Kristianstad kommuns planer på att bygga om stadens kommunalhus, med nya lokaler och kontor för kommunens tjänstemän. Vid arbetena påträffades ett flertal grundmurar och andra lämningar från Kristianstads äldre historia. Murarna har ingått i hus som till viss del kan identifieras på äldre kartmaterial över staden från 1600-, 1700- och 1800-talet. Som en följd av ombyggnationen av Rådhuskvarteret gjordes även en del mindre ingrepp i de omgivande gatorna runt Rådhuskvarteret. Dessa ingrepp dokumenterades också av personal från Sydsvensk Arkeologi AB och resultaten är samlade i denna rapport.

Inledning

Sydsvensk Arkeologi AB genomförde under perioden augusti 2011- februari 2012 en särskild arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom fastigheten Kristianstad IV i Kristianstad innerstad. Undersökningen föranleddes av Kristianstad kommuns planer på att bygga ett nytt kommunalhus (Fig. 1-2). Vid undersökningarna kunde ett flertal grundmurar från stadens äldre skeden dokumenteras och ett mindre fyndmaterial tillvaratas. I samband med undersökningarna i Rådhuskvarteret gjordes även ett antal mindre ingrepp i de omkringliggande gatorna. Resultaten från dessa mindre undersökningar är här presenterade tillsammans med resultaten från den större undersökningen.

Bakgrund

Den särskilda arkeologiska undersökningen föranleddes av att Kristianstad kommun önskar uppföra ett nytt kommunalhus i centrala Kristianstad. Av denna anledning lämnade kommunen in en ansökan om tillstånd för de planerade ingreppen till Länsstyrelsen i Skåne län. Beslut i ärendet fattades i juli 2011 (Lst. dnr. 431-12856-11).

Exploateringsområdet uppgår totalt till ca 1900 m² och ligger i sin helhet inom fornlämningen RAÄ 93, vilken utgörs av Kristianstads historiska stadskärna. Kvarteret sträcker sig i öst-västlig riktning mellan Västra Boulevarden och Stora Torget. Det avgränsas i norr av Christian IV's gata och i söder av Nya Boulevarden. Dessutom berördes mindre partier i den omgivande gatumarken av ingreppen (Lst dnr. 431-11821-11). Inom denna

förhållandevis stora yta var dock de arkeologiska lämningarna förhållandevis ojämnt fördelade, så att vissa ytor krävde betydligt mer dokumentationsarbete än andra ytor, där lämningarna redan blivit förstörda. Inom kvarteret har stadens Rådhus varit beläget sedan Kristianstads grundningstid på 1600-talet. Kvarteret förväntades därför innehålla lämningar, kulturlager och fynd från den samlade perioden 1600- 1900-tal.

Historik och fornlämningsmiljö

Det aktuella undersökningsområdet ligger inom kvarteret Kristian IV 10/Rådhuskvarteret mellan Stora Torget och Västra Boulevarden respektive Christian IV's gata och Nya Boulevarden. Norr om området ligger även Trefaldighetskyrkan med omgivande kyrkogård. I detta område består den naturliga undergrunden till största delen av siltig sand, men själv kyrkan är uppförd på en mindre bergsformation (Pettersson 2005).

Kristianstad har sitt ursprung i behovet av ett starkt fäste i den dåvarande gränsbygden mellan Danmark och Sverige. Staden räknar sin födelse till den 22 maj 1614, då kung Christian IV undertecknade det brev som brukar kallas Kristianstads fundationsbrev. Stadsplanen utgjordes av ett rektangulärt och regelmässigt gatunät med kvarters- och tomtindelning, med sammanlagt 190 tomter inneslutna av en bastionförsedd fästningsvall. Stadsområdet mätte ca 700 x 240 m (Andersson & Lindbom 1976, s 38ff).

Fästningen bestod av ett så kallat nederländskt vallsystem och det var första gången detta användes i Norden. För flankeringsförsvaret fanns tio bastioner, en i varje hörn och tre på vardera långsidan. Vallsträckorna mellan bastionerna var raka på långsidorna men brutna på kortsidorna för att ge skydd åt de båda stadsportarna. Befästningsverket omgavs av en vattenfylld vallgrav. Med tiden tillkom även utanverk i form av så kallade raveliner eller redutter, en framför vardera stadsporten. Genom tiderna har befästningsverket förfallit, byggts ut och åter förfallit. Den slutliga raseringen av vallarna och bastionerna påbörjades 1848 och pågick sedan under många år (ibid 1984, s 70ff).

Redan i ett kopparstick från år 1645 markeras det aktuella området som Rådhus (Fig. 3) och av en geometrisk avmätning från 1671 (Fig. 4) framgår att kvarterets norra och östra delar upptas av borgmästare Anders Olssons byggnader, liksom att den södra delen upptas av Rådstuga och Borgmästar och Råds Wynkiellare. Gården mellan byggnaderna betecknas som Rådstuu Plats och är möjligen delvis öppen österut mot Stora Torg, men tycks samtidigt avgränsas av bodar (Wester 1964).

I en av provtagningspunkterna påträffades skikt av sediment och gyttja på ett djup av mellan 0,45- 2,7 m. Det var dock osäkert huruvida detta var fyllmassor eller naturliga avlagringar. Från 2,7- 3,9 m under markytan påträffas naturlig siltig sandig morän (Johansson 2010).

Vid en arkeologisk undersökning som gjordes i området år 2000 påträffades ca 0,9-1,2 m tjocka kulturlager, på något ställe var lagertjockleken tunnare och här framkom den naturliga undergrunden på ett djup av bara 0,3 m. Vid samma undersökning påträffades även rester av murar (Pettersson 2005). Det finns inom området således förutsättningar för att påträffa arkeologiska lämningar. Den geotekniska undersökningen ger ingen datering medan den arkeologiska undersökningen gav dateringar till nyare tid. Den västligaste delen av fastigheten är emellertid en utvidgning som gjordes i samband med att befästningen revs i under 1800-talet. Byggnadslämningarna i detta område bör således vara av yngre datum, medan eventuella delar av befästningarna är äldre. Lämningarna inom området kan således härröra från stadens äldsta perioder fram till idag. Med tanke på tomtens läge och ställning i staden, från dess grundande och framåt, är lämningarna av stort intresse då de kan belysa situationen för stadens civila maktelit.

Tidigare undersökningar

Det har inom kvarteret tidigare företagits två arkeologiska undersökningar. Dessa utgjordes dels av en begränsad undersökning i kvarterets sydvästra hörn år 2000 och föranleddes av uppförande av en reservkraftsbyggnad och schaktning för ledningsdragningar, dels av den förundersökning som utfördes av Sydsvensk Arkeologi AB år 2011. Då uppdragsgivaren inför undersökningen år 2000 försummade att ta kontakt med undersökaren kunde endast en efterbesiktning göras. Denna visade emellertid att det fanns stora mängder raseringslager inom området, framförallt bestående av tegel. Lagermaktigheten uppgick till mellan 0,9-1,2 m. Förutom raseringslagren kunde även konstateras delar av grundmurar och en del av en tegeltrappa. Lämningarna tolkades som bebyggelserester från nyare tid (Pettersson 2005).

Förundersökningen 2011 visade att lagren inom kvarterets västra delar var kraftigt påverkade av den bebyggelse som etablerades vid mitten och andra hälften av 1800-talet. Denna bebyggelse var till stor del intakt fram till 1960-talet. Området innehöll här flera husgrunder och källare från denna period, även om somliga murar kan vara äldre. I undersökningsområdets östra del visade provschakten att två områden här tycktes ha klarat sig bättre från

senare tiders exploatering. Här fanns en äldre markhorisont, ett dike med fyndmaterial från 1600- 1700-talet samt ett torvigt lager som möjligen har utgjort delar av en rustbädd (Kockum 2011).

I grannkvarteret Otto Marsvin 9 gjordes även en arkeologisk förundersökning år 2007. Den befintliga miljön är snarlik den nu aktuella, med en undersökning på en innergård med likande bebyggelse. Här kunde det konstateras intakta kulturlager över stora delar av ytan med fynd av keramik, främst fragment av trefotsgrutor, fat och kannor, liksom delar av kritpipor, glas, järnföremål, slagg och djurben. Inga byggnadslämningar påträffades dock (Björk 2007).

Metod och genomförande

Undersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning där personal från Sydsvensk Arkeologi AB höll exploateringsarbetena under bevakning under ca 6 månaders tid. Samtliga påträffade konstruktioner rensades fram för hand med hjälp av spade, skärlev, handskyffel och borstar. Efter framrensningen fotograferades anläggningarna från en rad olika vinklar och ett flertal plan- och profilritningar upprättades. Somliga av de påträffade konstruktionerna mättes även in med hjälp av totalstation, medan andra lämningar, av tidsskäl, mättes in för hand. Dessutom upprättades skriftliga beskrivningar över de påträffade lämningarna. Slutligen tillvaratogs ett mindre fyndmaterial från olika anläggningar och kulturlager inom området. Denna rapport är ett fullgott underlag inför eventuella framtida undersökningar i stadens närområde. Rapporten innehåller basdokumentation med datering, tolkningar av lämningarna och fynden samt en diskussion om det arkeologiska materialets vetenskapliga potential.

Undersökningens resultat

Undersökningsområdet uppgick till ca 1900 m² och undersökningen genomfördes i form av en schaktningsövervakning. Till denna yta tillkom ett antal mindre ytor i den omkringliggande gatumarken. Eftersom dokumentationsarbetet genomfördes parallellt med rivningsarbetena i det gamla Rådhuskvarteret hölls området under konstant bevakning av personal från Sydsvensk Arkeologi AB under ca 6 månaders tid. Dokumentationsarbetet var därför väldigt ojämnt fördelat, eftersom somliga delytor innehöll många bevarade lämningar medan andra ytor redan hade blivit sönderschaktade vid äldre tiders ledningsdragningar och byggverksamhet. Området är därför uppdelat på 9 delområden (Plan 1).

Fig. 5. Äldre ledningsdragningar hade förstört många lämningar inom Rådhuskvarteret.

Det är i synnerhet två faktorer som har gjort att många äldre lämningar har blivit förstörda inom Rådhuskvarteret: Ledningsdragningar under 1900-talet och grävandet av olika källare och skyddsrum under både 1800- och 1900-talet (Fig. 5). Totalt påträffades ett femtontal olika arkeologiska kontexter vid undersökningen i Rådhuskvarteret (Plan 12). Grovt räknat kan man dela in de ytor där dessa lämningar påträffades i en östlig och en västlig del.

Den östra delen av Rådhuskvarteret

Inom den östra delen av Rådhuskvarteret hade förundersökningen visat att den arkeologiska potentialen verkade vara något högre än inom den västra delen av undersökningsområdet. Dels påträffades här en del lämningar som kunde dateras till 1600- och/eller 1700-talet och dels verkade denna del av kvarteret delvis ha undgått att blivit sönderschaktat vid 1800-talets stora ombyggnad av kvarteret. Detta visade sig endast stämma till vissa delar.

Det är visserligen sant att somliga lämningar från 1600- och/eller 1700-talet påträffades här, men samtidigt var skadorna på dessa lämningar betydligt större än vad den förhållandevis begränsade förundersökningen kunde visa. De bevarade 1600- och 1700-talslämningarna kunde därför endast bitvis dokumenteras och det var svårt att exempelvis rekonstruera hela byggnader från denna tid.

Först av allt bör nämnas att det nuvarande Rådhuset från slutet av 1800-talet, åtminstone delvis, tycks vila på ett äldre fundament. Detta syntes tydligt då jorden hade grävts bort intill fundamentet på de södra och västra sidorna av den nuvarande Rådhusbyggnaden (Plan 2, Kontext 1) (Fig. 6). Sannolikt är detta rester av ett fundament till det Rådhus som uppfördes på 1700-

Fig. 6 (överst). Fundamentet till den nuvarande Rådhusbyggnaden verkar delvis utgöras av ett äldre fundament (Kontext 1), sannolikt från 1700-talets Rådhus. Till höger på bilden ansluter även en mur som beskrivs mer ingående nedan. Foto av författaren från väster.

Fig. 7 (nederst). Söder om det nuvarande Rådhuset påträffades en mur (Kontext 2) som kan komma från 1700-talets Rådhus. Tyvärr var den västra delen av muren avgrävd och den gick därför inte att passa ihop med övriga murar i Rådhuskvarteret. Foto av författaren från öster.

talet. Den ovan publicerade kartan över Rådhuskvarteret från år 1671 visar åtminstone ingen omfattande bebyggelse i den centrala delen av kvarterets östra delar, utan här tycks det vid denna tid snarare ha förekommit en bodbebyggelse ut mot Stora Torget. Inga spår av dessa bodar påträffades dock vid undersökningen. Dels kan bodarna ha varit uppförda av trä och dels kan grundläggningarna av de båda Rådhusbyggnaderna från 1700- respektive 1800-talet ha förstört alla spår efter 1600-talsbebyggelsen på denna plats.

I anslutning till det ovan nämnda fundamentet under Rådhusbyggnaden, eller rättare sagt stickandes ut i vinkel från dess sydvästra hörn, påträffades även en ca 8 m lång och 1,5 m tjock grundmur bestående av ca 0,3-0,6 m stora gråstenar i ett smuligt

och gulaktigt kalkbruk (Plan 2, Kontext 2). Denna mur låg inte i förband med Rådhusets fundament, utan var snarare byggd upp emot detta. Denna grundmur måste alltså vara yngre än Rådhusets grund, men gav samtidigt ett ålderdomligt intryck (Fig. 7). Muren passade inte heller ihop med några av de 1800-talsbyggnader som höll på att rivs vid undersökningstillfället. Muren skulle därför kunna utgöra en rest av en av de flyglar som enligt äldre kartmaterial skall ha funnits bakom Rådhuset på 1700- och 1800-talet. Då huset som muren ingått i har legat i direkt anslutning till Rådhuset är det hur som helst troligt att byggnaden har haft med stadens styre och centrala förvaltning att göra. Ett mindre fyndmaterial bestående av enstaka bitar yngre rödgods påträffades i ett lager (Plan 2, Kontext 3) direkt väster om muren, men här var murverket tyvärr söndergrävt.

Inom den västra delen av undersökningsområdet, ca 10 m väster om den söndergrävda muren, påträffades redan under förundersökningen ett dike innehållandes fynd från 1600- och/eller 1700-talet (Plan 3, Kontext 4) (Kockum 2011, schakt 2). Detta dike var svårt att återfinna under slutundersökningen som en följd av att maskiner upprepade gånger hade kört över den yta där diket var beläget. Vid en besiktning i fält kunde därför inte längre några lämningar eller fynd iaktas på den plats där diket varit beläget. Värt att nämna är dock att diket under förundersökningen inte kunde följas västerut som en följd av att en nedgrävning här redan hade skadat diket. Denna nedgrävning visade sig vara början på ett större, utschaktat område vilket sträckte sig ett tjugotal meter västerut från diket. Det utschaktade området har att göra med de två elcentraler med tillhörande kabeldragningar, vilka uppfördes inne på Rådhuskvarterets gård under 1960-talet.

Direkt norr om nämnda dike och elcentraler gick ett ca 2 m brett stråk av kablar i öst-västlig riktning, vilket visade sig vara helt utschaktat ned till ett djup av ca 1-1,5 m. Inga lämningar från varken 1600-, 1700- eller 1800-talet fanns därför bevarade inom detta stråk. Norr om kabelschaktet hade dock förundersökningen visat att det inom en begränsad yta, mellan ett skyddsrum i öster och ett fundament till en utbyggnad av Polishuset i väster, förekom ett torvigt lager vilket tolkades som en möjlig rustbädd (Plan 4, Kontext 5) (Kockum 2011, schakt 1). Detta torvlager kunde endast ungefärligen avgränsas under slutundersökningen beroende på att Polishusets fundament hade förstört lagret i norr samtidigt som byggandet av skyddsrummet hade utplånat lagret i öster. I söder hade det ovan nämnda stråket av ledningar förstört lagret. Endast i väster kunde lagret ges en ungefärlig avgränsning. Lagret var ca 0,03- 0,05 m tjockt och tolkades vid slutundersökningen som ett dräneringslager, vilket kan ha lagts

Fig. 8. En kortare sträcka av en källarmur av gråsten (Kontext 6) påträffades omkring 6 m väster om Polishuset. Vid framrensningen av muren påträffades enstaka fynd som kan dateras till 1600- eller 1700-talet. Möjligtvis har källaren ingått i ett tidigt hus inom Rådhuskvarteret, vilket tillhört antingen Rådhuset eller Kyrkan. Foto av Bertil Helgesson från öster.

ut inne i Rådhuskvarteret under 1600- eller 1700-talet för att det skulle vara möjligt att någorlunda torrskodd kunna röra sig inom området vid exempelvis översvämningar. Det är rimligt att lagret ursprungligen har varit betydligt tjockare, men att det har pressats samman av de tunga och ovanpåliggande raseringslagren.

Den västra delen av Rådhuskvarteret

Inom den västra delen av Rådhuskvarteret förekom fler bevarade lämningar än inom den östra delen, men samtidigt var många av lämningarna här yngre och kunde främst knytas till kvarterets yngre bebyggelsefaser. Redan efter förundersökningen hade det kunnat konstateras att den västra delen var betydligt mer söndergrävd av källare och djupa grundmurar från 1800-talets bebyggelse än den östra delen (Kockum 2011, sid. 9f). Det fanns dock enstaka undantag från detta antagande.

En ca 4 m lång och 1 m bred gråstensmur med ett smuligt, gulaktigt kalkbruk påträffade omkring 6 m sydväst om Polishuset och gav intrycket av att ha ingått i en numera igenfylld källare på denna plats (Plan 5, Kontext 6) (Fig. 8). Vid upprensningen av muren påträffades inne i källaren ett fragment av en kritpipa och ett litet krucifix av silver, något som gör att den igenfyllda källaren skulle kunna dateras till 1600- eller 1700-talet. Källaren kan möjligtvis ha ingått i en byggnad som tillhört antingen Rådhuset eller Kyrkan. Det religiösa inslaget förstärks av det påträffade silverkrucifixet och att avståndet till Helga Trefaldighetskyrkan i norr endast är ca 50 m.

Fig. 9. En kraftig mur av gråstenar (Kontext 7) som löpte rakt över den västra delen av undersökningsområdet var den mest framträdande lämningen inom Rådhuskvarteret. Muren är dock sannolikt inte särskilt gammal, utan kan förmodligen knytas till 1800-talets bebyggelse. Foto av författaren från norr.

Den igenfyllda källaren passar dock dåligt samman med en betydligt kraftigare mur som påträffades endast ca 1,5 m söderut.

Denna mur kan med största sannolikhet dateras till 1800-talet och utgjorde den kanske mest framträdande arkeologiska lämningen inom hela undersökningsområdet (Plan 5 och 6, Kontext 7). Den förmodade 1800-talsmuren var ca 12 m lång och 1,5 m tjock, men var avbruten i såväl norr som söder. Muren har därför ursprungligen varit längre och har sannolikt ingått i en 1800-talsbyggnad (Fig. 9).

Från muren utgick även mindre sidomurar åt öster och väster, vilka sannolikt kan dateras till samma tid som huvudmuren. Om man studerar planen över huvudmuren och dess sidomurar får man intrycket av att den byggnad som murarna ingått i har fortsatt åt såväl öster som väster. Även sidomurarna var dock avgrävda som en följd av senare tiders kabeldragningar inom området. 1800-talsmuren är sannolikt identisk med en av de murar som påträffades vid förundersökningen (Kockum 2011, schakt 3) och i anslutning till muren förekom ett raseringslager med fyndmaterial från 1800-talet (Plan 5, Kontext 8).

I närheten av den 12 m långa 1800-talsmuren påträffades även en igenfylld brunn. Denna brunn var ca 4 m bred och dess fyllning var synlig ned till ett djup av ca 2 m (Plan 6, Kontext 9). Brunnen har dock ursprungligen varit djupare, men dels hade toppen på brunnen redan grävts av vid undersökningstillfället och dels stoppade schaktningarna på 2 m djup (Fig. 10). Av fyllningen och fynden i brunnen att döma hade brunnen fyllts

Fig. 10. En brunn (Kontext 9) påträffades vid schaktningsarbetena ca 6 m sydväst om Polishuset. Brunnen visade sig innehålla ett flertal stora stenar och fyndmaterial från 1700- och 1800-talet, något som tyder på att brunnen har fyllts upp vid denna tid. Foto av Tony Björk från väster.

upp under 1800-talet. Bland fyllningsmassorna i brunnen påträffades bland annat ett välbevarat stengodskrus från 1800-talet samt delar av glasbuteljer och tallrikar av yngre rödgods (Fig. 15). Det är därför rimligt att anta att brunnen har fyllts upp under den stora ombyggnad av Rådhuskvarteret som ägde rum under den senare hälften av 1800-talet.

Den västra delen av Rådhuskvarteret innehöll även en del andra lämningar. Omkring 7 m sydväst om den 12 m långa 1800-talsmuren förekom ett område där man vid förundersökningen hade påträffat grundmurar och andra byggnadsrester från 1800-talet. Dessutom påträffades här en ca 2 m lång syllstensrad som löpte i nord-sydlig riktning och som antogs vara något äldre än 1800-talsbebyggelsen (Kockum 2011, schakt 6). Detta påstående, att syllstenarna hade tillhört en äldre bebyggelse från 1600- eller 1700-talet, gick inte att bekräfta vid slutundersökningen eftersom området rent generellt var mycket påverkat av 1800-talets aktiviteter på platsen. Redan i förundersökningsrapporten nämns rörande denna yta att *”I massorna kring stenarna tycks den sena 1800-talsbebyggelsen utplånat tidigare spår”* (Kockum 2011: 9). I samma område påträffades vid förundersökningen även ett betonggolv på 1 m djup (Kockum 2011, schakt 5).

Ytterligare ca 5 m västerut påträffades vid slutundersökningen ett flertal olika murar, på en plats där förundersökningen hade påträffat byggnadslämningar från 1800-talet (Kockum 2011, schakt 7). Samtliga av dessa murar härrör sannolikt från 1800-

Fig. 11. Inom den västligaste delen av undersökningsområdet påträffades en mur (Kontext 12) som inte passade in med den bebyggelse som just höll på att rivas. Muren har därför sannolikt ingått i en tidigare byggnad på platsen. Foto av författaren från norr.

talets bebyggelse och inga äldre lämningar eller lager hade därför kommit att bevaras inom denna delyta (Plan 8, Kontext 10). Redan under förundersökningen kunde det konstateras att murarnas lägen stämmer med gårdssidan på de byggnader som uppfördes på platsen under 1890-talet (Kockum 2011, sid. 9). I det sydvästra hörnet av Rådhuskvarteret påträffades vid en undersökning år 2000 ytterligare byggnadsrester från 1800-talet (Pettersson 2005). Denna hörna kom dock inte fullt ut att beröras av den nuvarande ombyggnaden av kvarteret. Undersökningen år 2000 visade dock att inga lämningar från 1600- eller 1700-talets Kristianstad har bevarats på denna plats.

Norr om förundersökningens schakt 6 och 7 påträffades däremot en mur med tillhörande raseringslager från 1800-talet (Plan 9, Kontext 11). Delar av denna mur hade även påträffats vid förundersökningen (Kockum 2011, schakt 4) och kunde under slutundersökningen följas i öst-västlig riktning längs en sträcka av ca 7,5 m. Muren var dock mycket skadad och endast ca 1 m bred. Möjligtvis kan muren ha ett samband med den ovan beskrivna och 12 m långa 1800-talsmur (Kontext 7) som påträffades omkring 10 m längre österut. De båda murarna har i så fall ingått i 1800-talets gårdsbebyggelse inom kvarteret.

Detta kan för övrigt även gälla den mur som påträffades omkring 10 m väster om förundersökningens schakt 4 (Plan 10, Kontext 12). Denna mur var ca 1 m bred och gick att följa över en sträcka av ca 15 m i nord-sydlig riktning. Muren kunde inte passas in i den bebyggelse som höll på att rivas vid undersök-

Fig. 12 (t.v). Schaktet för dagvattenledningen till byggbodarna kom inte att beröra några arkeologiska lämningar. Foto av författaren från väster.

Fig. 13 (t.h). Den tillfälliga gång och cykelbana som anlades söder om Helga Trefaldighetskyrkan kom inte att beröra några gravar eller andra arkeologiska lämningar. Foto av författaren från väster.

ningstillfället, men den kan ha ingått i bebyggelse från 1700-tal eller tidigt 1800-tal (Fig. 11). Muren var dessutom parallell med en liknande mur längs undersökningsområdets västra schaktkant ut mot Västra Boulevarden (Plan 10, Kontext 13). De båda murarna kan därför ha ingått i en äldre byggnad på platsen, vilken rivits då kvarteret omgestaltades vid 1800-talets slut.

Områdena utanför Rådhuskvarteret

De områden som kom att beröras av ingrepp i gatumarken utanför själva Rådhuskvarteret var framför allt koncentrerade till två delområden norr om kvarteret. Dels togs ett mindre schakt upp inne på Helga Trefaldighets kyrkogård, söder om själva kyrkan, i augusti 2011 för att dra fram en dagvattenledning till NCC's bodetablering. I samband med denna bodetablering flyttades även en befintlig cykelväg inom området, så att en ny gång- och cykelväg drogs tvärs över den gamla kyrkogården. Slutligen togs ett ca 7 x 7 m stort schakt upp nordöst om Helga Trefaldighetskyrkan i slutet av augusti 2011 i samband med byggandet av en ny transformatorstation till det nya Rådhuskvarteret.

Schaktet för anslutningen av dagvatten till byggbodarna stod under antikvariskt kontroll, men det ca 0,3- 0,8 m grunda schaktet kom inte att beröra några arkeologiska lämningar. Endast enstaka, omrörda skelettdelar hittades i matjorden inne på kyrkogården, men dessa återbegravdes omgående på samma plats (Fig. 12). Inte heller den ca 30 m långa och 1,5 m breda cykelväg som tillfälligt anlades inne på kyrkogården söder om kyrkan kom att beröra några arkeologiska lämningar. Denna cykelväg anlades på så sätt att matjorden schaktades bort inom området för den nya cykelvägen, varpå en fiberduk lades ut i schaktet. På denna fiberduk spreds sedan ett ca 0,2 m tjockt lager med grus

Fig. 14. I schaktet för den planerade transformatorstationen nordöst om Helga Trefaldighetskyrkan påträffades den gamla kyrkogårdsmur (Kontext 14) som en gång löpte kring hela kyrkogården. Tyvärr hann delar av muren grävas bort innan antikvarisk personal tillkallades. I förgrunden på fotot syns även nedgrävningar för ett flertal gravar (Kontext 15). Foto av författaren från väster.

ut, vilket packades med en padda för att det skulle vara möjligt att köra och gå på ytan. Dessa ingrepp innebar dock inga skador på varken den närbelägna kyrkan eller andra bevarade lämningar (Fig. 13).

I samband med schaktandet för transformatorstationen nordöst om kyrkan hade omfattande schaktningsarbeten redan utförts på platsen innan personal från Sydsvensk Arkeologi AB kallades till platsen. Detta berodde sannolikt på ett missförstånd från exploatören C4 Elnät ABs sida, eftersom dessa enligt beslutet från länsstyrelsen hade anmälningsplikt. Då undertecknad kallades till platsen hade redan stora delar av den gamla kyrkogårdsmuren på kyrkogårdens östra sida schaktats bort, så att endast murens fundament var synligt i botten av schaktet. Den synliga delen av muren var 7 m lång, 0,7 m bred och var uppbyggd av ca 0,2- 0,4 m stora gråstenar, vilka bundits samman av ett gulaktigt, smuligt kalkbruk (Plan 11, Kontext 14). Enstaka skelettdelar från den omrörda matjorden var också synliga i schaktet, men dessa återbegravdes omgående på platsen. Vid upprensningen av schaktet påträffades även ett mindre fyndmaterial och det framkom även tydliga nedgrävningar för djupare liggande gravar på insidan av kyrkogårdsmuren (Plan 11, Kontext 15), men inga motsvarande nedgrävningar var synliga på utsidan av muren (Fig. 14). Schaktet hade alltså uppenbarligen grävts rakt över den gamla gränsen mellan kyrkans mark och kommunens mark, delvis på grund av att denna gräns aldrig har blivit ordentligt definierad i modern tid.

Fynd

Ett mindre fyndmaterial insamlades från undersökningarna i Rådhuskvarteret och dess närmaste omgivningar. Totalt har 19 fyndposter registrerats, ett förhållandevis litet fyndmaterial. Man får dock inte glömma att många fynd påträffades i omrörda massor och att dessa fynds vetenskapliga värde därför var förhållandevis begränsat. Det var därför inte vetenskapligt försvarbart att insamla allt arkeologiskt material från platsen.

Endast när fynden kunde bidra till att datera en mur eller annan arkeologisk kontext ansågs det därför nödvändigt att insamla fynd (Plan 13). Materialet består av en blandning av fynd från 1600- 1700-, 1800- och 1900-talet. Dels påträffades flera skärvor av yngre rödgods, stengods och porslin och dels insamlades fragment av kritpipor, glasbuteljer och fönsterglas, samt ett begränsat antal föremål av metall (Fig. 15).

Det yngre rödgodset utgjordes av totalt 8 skärvor (Fnr. 1, 4, 5, 11 och 12). Skärvorna Fnr. 11 och 12 kommer från större, delvis glaserade fat medan fyndposterna Fnr. 1, 4 och 5 kommer från olika former av glaserade kärl. Stengodsmaterialet representeras av totalt fyra fyndposter (Fnr. 8, 13, 15 och 19). De tre skärvorna Fnr. 8, 13 och 15 kommer sannolikt från större kärl och/eller krus och är samtliga glaserade med en rödaktig saltglas-syr. I brunnen (Kontext 9) påträffades även ett helt intakt, glaserat stengodskrus från perioden ca 1800- 1900 (Fnr. 19).

En enstaka skärva från ett handmålat fat eller kärl av fajans påträffades också vid undersökningen. Kärlet eller fatet har haft en fin handmålad, blåaktig dekor (Fnr. 10). Ett dekorerat och svagt välvt tegelfragment kan möjligtvis komma från en riven byggnad eller ett prydnadsföremål (Fnr. 9).

De olika fragment från glasbuteljer och flaskor som tillvaratogs vid undersökningen (Fnr. 3, 9, 14 och 16) är av typer som kan ges en allmän datering till perioden ca 1700- 1900. I synnerhet flaskbotten Fnr. 9 är vacker med sin klara, blåa färg. De tre fragmenten Fnr. 14 kommer från en tunn glasflaska. Till glas-materialet räknas även den helt intakta flaskan Fnr. 18. Denna flaska har möjligtvis innehållit någon form av kemikalier eller medicin. Glasmaterialet utgörs även av ett antal skärvor av fönsterglas (Fnr. 2). Eftersom dessa skärvor påträffades i schaktet för den planerade transformatorstationen kan de möjligtvis härröra från den närbelägna Helga Trefaldighetskyrkan.

Ett fragment av ett skaft till en kritpipa från 1600- eller 1700-talet (Fnr. 6) samt ett litet krucifix av silver (Fnr. 7) påträffades slutligen intill en av de äldre murarna (Kontext 6) inom Rådhus-

kvarteret. Krucifixet kan också dateras till 1600- eller 1700-talet och kan ha suttit som dekoration på en bibel eller något annat religiöst föremål (Fig. 16).

Antikvarisk syntes

Undersökningarna i Rådhuskvarteret visade att en rad murar från 1800-talets stora ombyggnad hade bevarats under den öppna gårdsplanen inne i kvarteret. Däremot påträffades få murar som kan ges en datering till 1600- och/eller 1700-talet. Den främsta orsaken till detta är sannolikt att grundläggningarna för 1800-talsbebyggelsen, tillsammans med omfattande ledningsdragningar under 1800- och 1900-talet, har kommit att utplåna nästan alla spår av områdets äldre lämningar. Väster om Polishusbyggnaden påträffades dock delar av en igenfylld källare, invid vilken ett mindre fyndmaterial från 1600- eller 1700-talet kunde tillvaratas. Dessutom påträffades i den östra delen av kvarteret en svårt skadad mur intill den nuvarande Rådhusbyggnadens sydvästra hörn. Denna mur kan komma från en av de flygelbyggnader som tycks ha legat bakom 1700-talets Rådhus och som är synliga på visst äldre kartmaterial. Även intill denna mur förekom ett mindre fyndmaterial från 1700-talet.

Redan under förundersökningen hade också ett organiskt utfyllnadslager påträffats inom den östra delen av undersökningsområdet. Detta lager kunde ungefärligen avgränsas vid slutunder-

Fig. 15 (t.v.). Fyndmaterialet från den igenfyllda brunnen (Kontext 9) i den västra delen av Rådhuskvarteret är representativt för Kristianstad innerstad eftersom detta består av fynd från 1700- och 1800-talet. Foto av författaren.

Fig. 16 (t.h.). Ett litet krucifix av silver påträffades i den igenfyllda källaren (Kontext 6) och kan ha suttit på en bibel eller något annat religiöst föremål. Foto av författaren.

sökningen och dess stratigrafiska läge under raseringslagren från 1800-talet, men över den sterila leran, tyder på att lagret kan vara från stadens grundläggningstid. Sannolikt har lagret lagts ut inom Rådhuskvarteret under 1600- eller 1700-talet i syfte att dränera området och göra det möjligt för folk att röra sig torrskodda inom kvarteret. Med tanke på den nuvarande stadens utsatta läge, endast omkring 2- 5 m ö h, måste översvämningssrisken under äldre tider ibland ha varit akut i Kristianstad innerstad. Staden har drabbats av omfattande översvämningar så pass sent som under 1990-talet, innan ett modernt vall- och dräneringssystem konstruerades för att hålla vattennivåerna under kontroll.

Ett dike med 1600- och 1700-talsfynd, som under förundersökningen hade påträffats inom den östra delen av kvarteret, kunde tyvärr inte återfinnas vid slutundersökningen som en följd av att tunga maskiner åtskilliga gånger hade kört sönder det område där detta dike var beläget.

Slutsatser och ny kunskap

Undersökningen i Rådhuskvarteret har lett till att ny kunskap har uppnåtts kring detta centrala kvarters historia i Kristianstad innerstad. Även om många av de äldre lämningarna hade förstörts som en följd av senare tiders aktiviteter, kunde undersökningen ändå visa att enstaka lämningar och fynd från stadens äldsta perioder förekom inom området. Detta gäller exempelvis den igenfyllda källaren inne i Rådhuskvarteret och kyrkogårdsmuren öster om Helga Trefaldighetskyrkan, vilka båda kan ges en datering till 1600- och/eller 1700-talet.

Den igenfyllda källaren kan komma från ett sedan länge rivet hus som tillhört antingen själva Rådhuskvarteret eller den närbelägna Helga Trefaldighetskyrkan. Den religiösa anknytningen hos källaren förstärks av fyndet av ett litet krucifix i anslutning till källarmuren. Det är därför inte otänkbart att det numera försvunna huset en gång har nyttjats av Kyrkans personal. Källaren kan också ha använts som en förvaringsplats och tillhört stadens styrelse och råd.

Kyrkogårdsmuren öster om Helga Trefaldighetskyrkan har bidragit med ny kunskap kring stadens ägo gränser under äldre tider, eftersom den tydligt visar var gränsen mellan stadens och kyrkans mark gick under 1600- och 1700-talet. Denna gräns är synlig på en del äldre kartmaterial från Kristianstad, men den exakta gränsen har inte varit känd i modern tid. Eftersom det på insidan av muren dessutom syntes tydliga nedgrävningar för djupare liggande gravar är det viktigt att varken dessa gravläggningar eller kyrkogårdsmuren förstörs vid framtida anläggnings-

arbeten inom den tidigare kyrkogårdens område. Det är därför av stor vikt inför framtida arbeten inom området att försöka bestämma murens exakta läge på kyrkans samtliga sidor.

Om man ser till de resultat som uppnåddes genom förundersökningen kan man generellt säga att dessa överensstämde väl med resultaten från slutundersökningen. De äldre lämningar som påträffades under förundersökningen visade sig dock i många fall vara svåra att avgränsa som en följd av att senare aktiviteter hade kapat murar, anläggningar och kulturlager. Ofta påträffades därför endast minder partier av de äldre lämningarna, utan att det var möjligt att uttala sig om deras ursprungliga utbredning. De resultat som presenteras i denna rapport är tänkta att fungera som ett fullgott underlag för framtida arkeologiska undersökningar i Rådhuskvarterets omedelbara närhet. Även om många av lämningarna från kvarterets äldsta bebyggelsefaser hade blivit förstörda av senare tiders exploatering är Rådhuskvarteret ändå ett av stadens mest centrala kvarter, varifrån staden och dess befolkning har styrts under nästan fyra sekler. Resultaten från undersökningen kan därför förhoppningsvis vara av intresse för framtida arkeologiska arbeten i de anslutande kvarteren i Kristianstad innerstad. Ett betydligt större antal arkeologiska undersökningar behöver dock utföras i centrala Kristianstad innan vi på allvar kan förstå stadens utveckling och expansion under de senaste 400 åren.

Referenser

Andersson, T. & Lindbom, G. 1976. Boken om Kristianstad. Stockholm.

Björk, T. 2007. Otto Marsvin 9. Arkeologisk förundersökning 2007, *Regionmuseet Kristianstad arkivrapport 61/2007*.

Johansson, M. 2010. *Geoteknisk undersökning. Projekteringsunderlag Geoteknik. 2010-06-18 Tyréns/Kristianstad*.

Kockum, J. 2011. Kristian IV 10 i Kristianstad. Arkeologisk förundersökning 2011. Sydsvensk Arkeologi AB. Rapport 2011:26. Kristianstad.

Pettersson, L. 2005. Kv. Kristian IV/Rådhuskvarteret. Arkeologisk förundersökning 2000, *Regionmuseet Kristianstad arkivrapport 16/2005*.

Wester, E. 1964. Kristianstad och dess befolkning i slutet av 1600-talet. *Staden vid Helgeå. E bok i anledning av Kristianstads 350-årsjubileum*. Kristianstad.

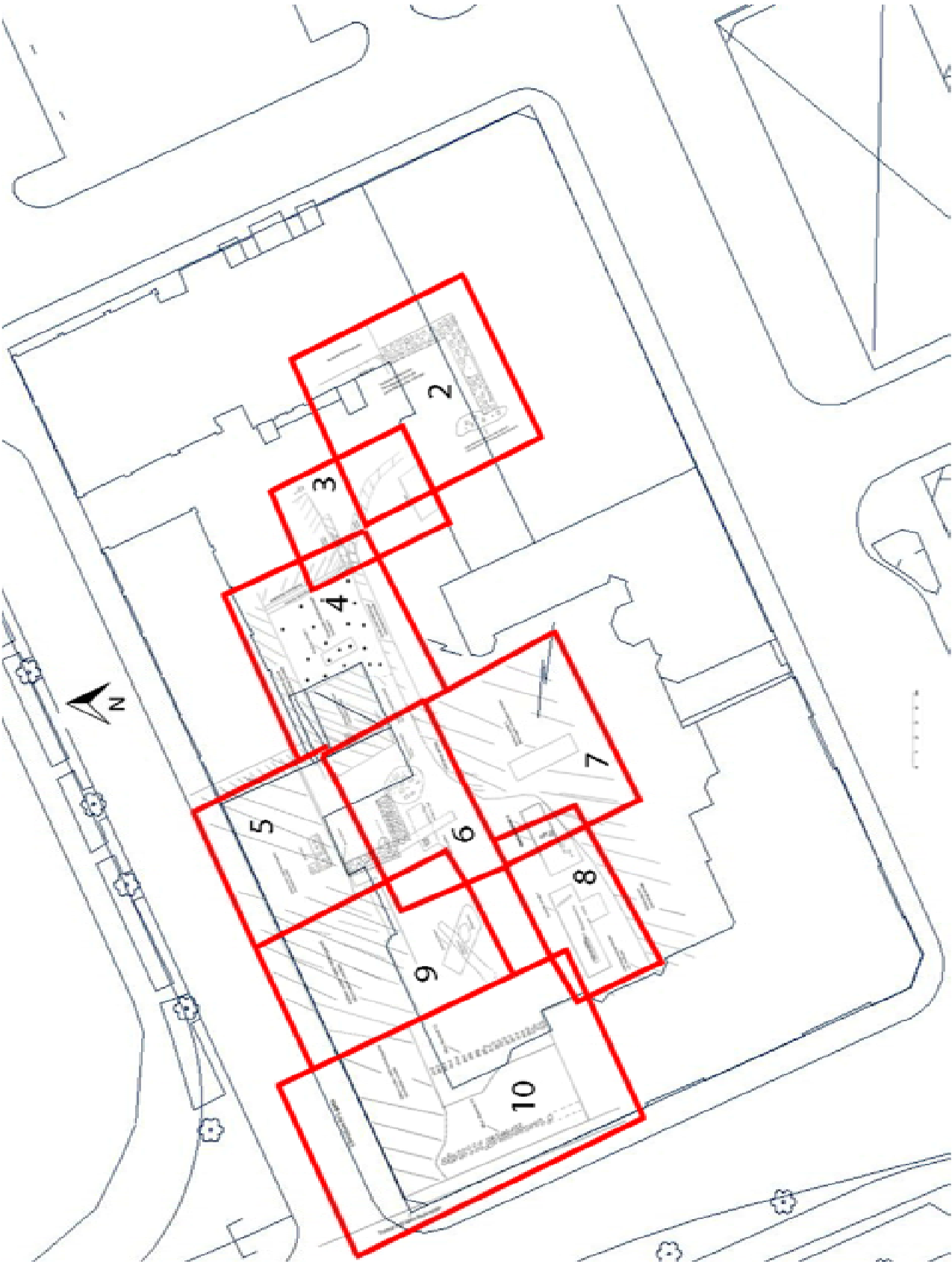
Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-12856-11
Datum för beslut:	2011 07 07
Projektnummer:	110068
Län:	Skåne
Kommun:	Kristianstad
Socken:	Kristianstad
Fastighet:	Kristian IV 10
Läge:	Ekonomiska kartan, blad 3D 2j
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 gon väst
X koordinat:	621263988
Y koordinat:	139702889
Höjdsystem:	RH 2000
M ö.h.	< 5
Fältarbetstid:	augusti 2011- februari 2012
Antal arbetsdagar:	20
Antal arkeologtimmar:	160
Antal maskintimmar:	-
Exploateringsyta:	1900 m ²
Undersökt yta:	300 m ²
Platschef:	Christer Carlsson
Personal:	Bertil Helgesson, Tony Björk, Johan Dahlén
Underkonsulter:	NCC
Uppdragsgivare:	Kristianstad kommun
Tidigare undersökningar:	Pettersson 2005, Kockum 2011
Fynd:	Lunds Universitets Historiska Museum, nr: 32186
Dokumentationsmaterial:	Foton och ritningar, Regionmuseet i Kristianstad
Kostnader:	168 000 SEK

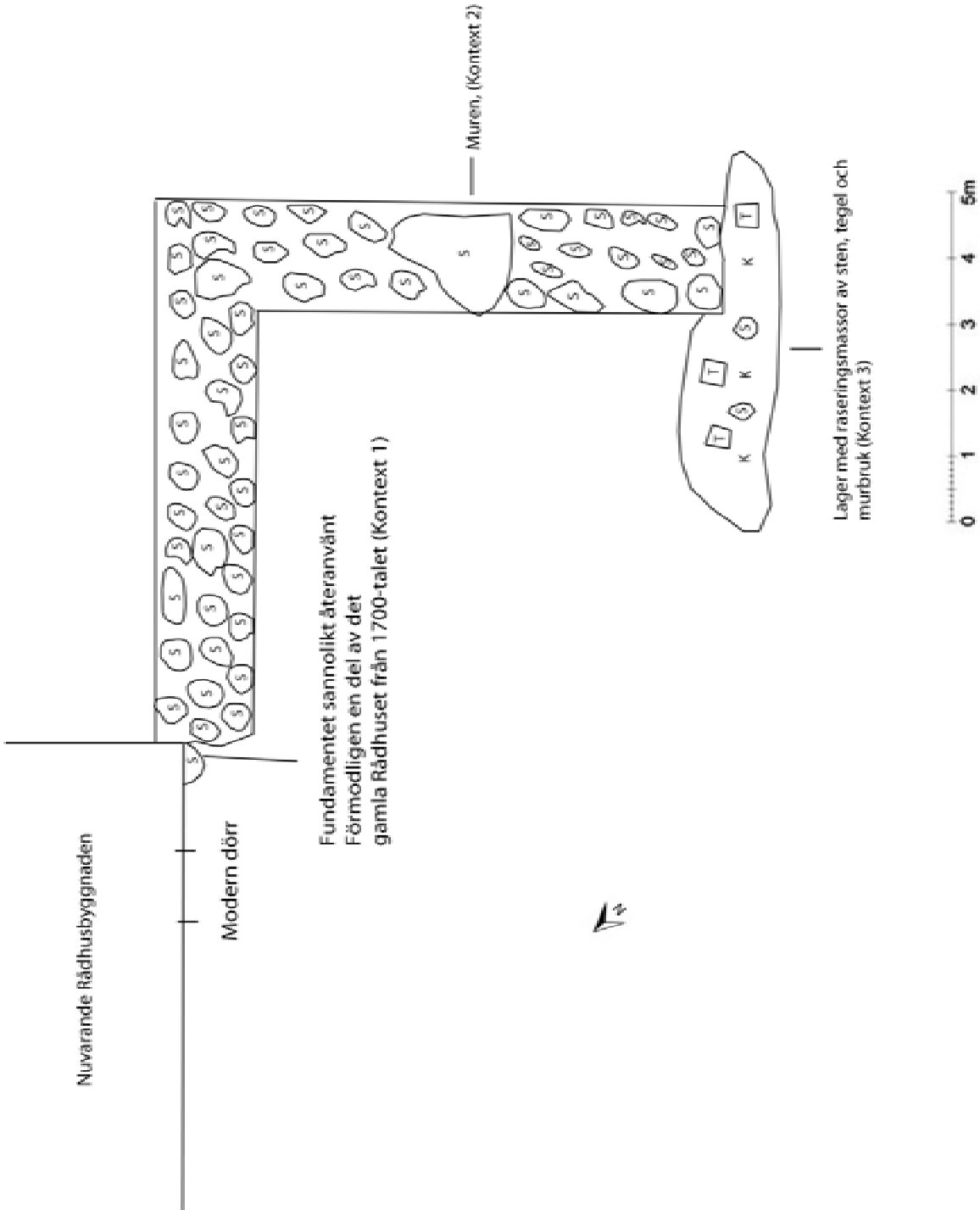
Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-11821-11
Datum för beslut:	2011 06 23
Projektnummer:	110075
Län:	Skåne
Kommun:	Kristianstad
Socken:	Kristianstad
Fastighet:	Kristianstad 4:4
Läge:	Ekonomiska kartan, blad 3D 2j
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 gon väst
X koordinat:	621276136
Y koordinat:	139702623
Höjdsystem:	RH 2000
M ö.h.	5
Fältarbetstid:	23- 24 augusti 2011
Antal arbetsdagar:	1,5
Antal arkeologtimmar:	9
Antal maskintimmar:	-
Exploateringsyta:	100 m ²
Undersökt yta:	57 m ²
Platschef:	Christer Carlsson
Underkonsulter:	C4 Elnät AB
Uppdragsgivare:	Kristianstad kommun
Fynd:	Lunds Universitets Historiska Museum, nr: 32099
Dokumentationsmaterial:	Foton och ritningar, Regionmuseet i Kristianstad
Kostnader:	6 300 SEK

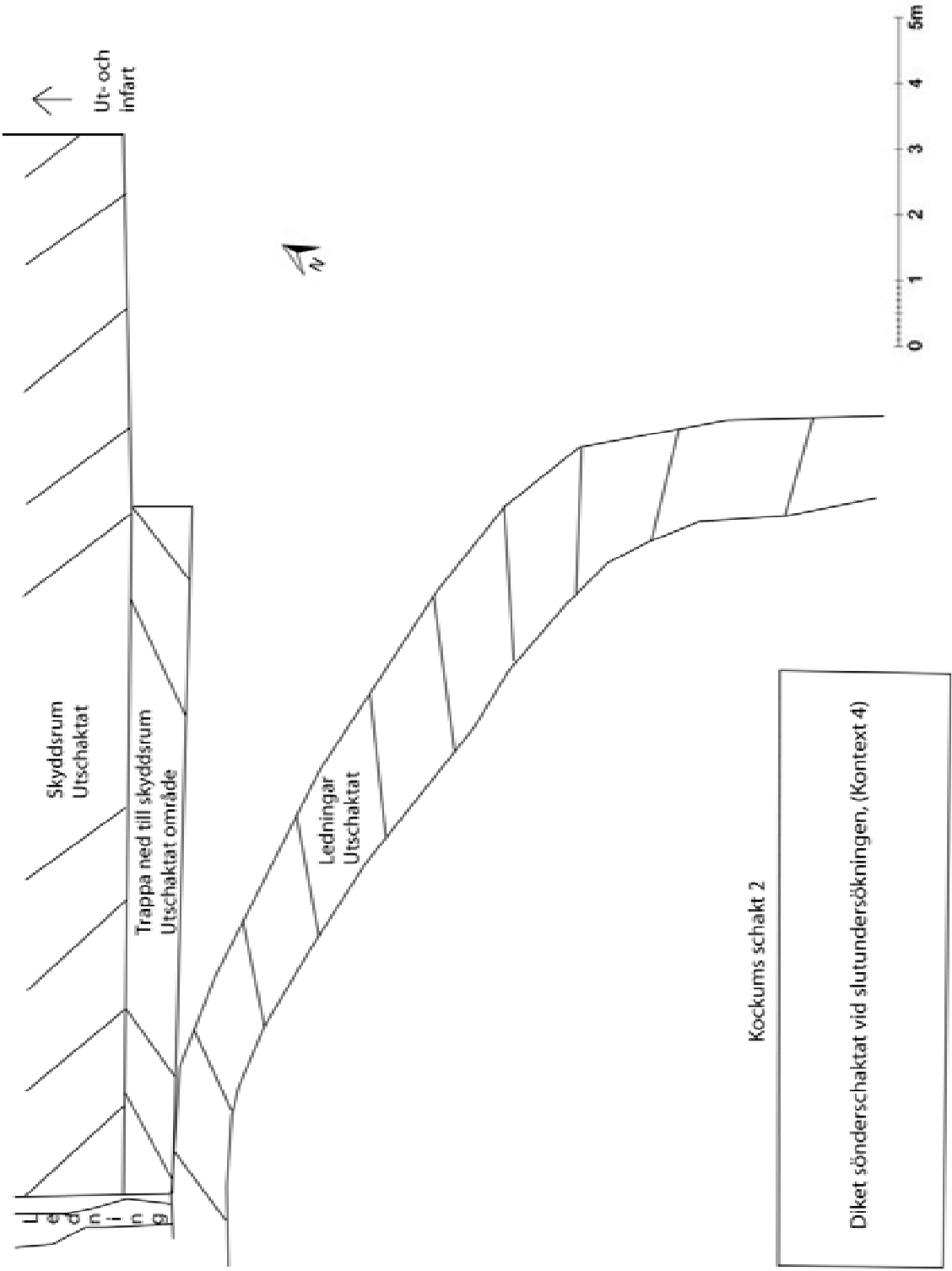
Bilaga 1 Plan över Rådhuskvarteret med olika delområden

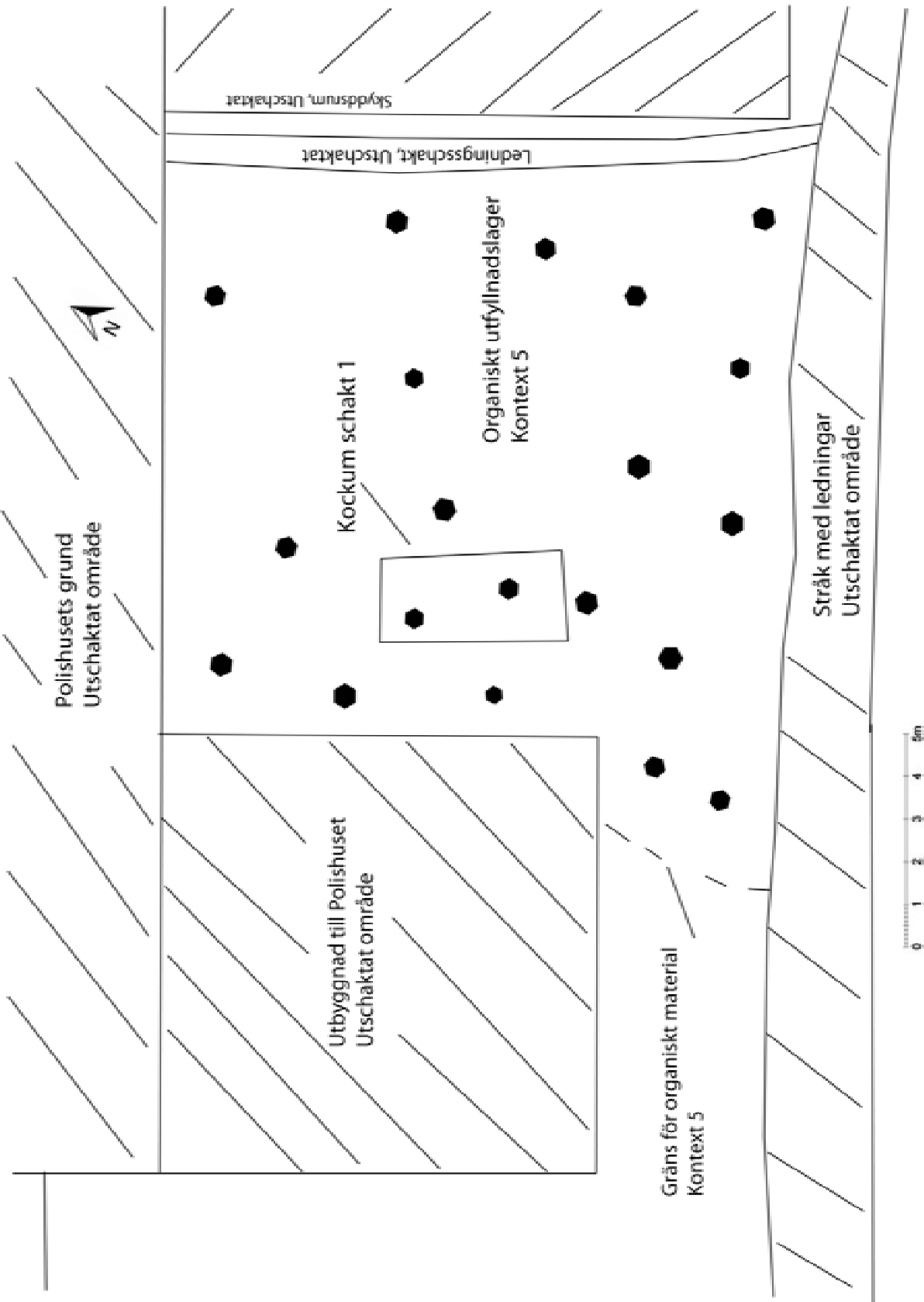
Bilaga 2 Plan 2

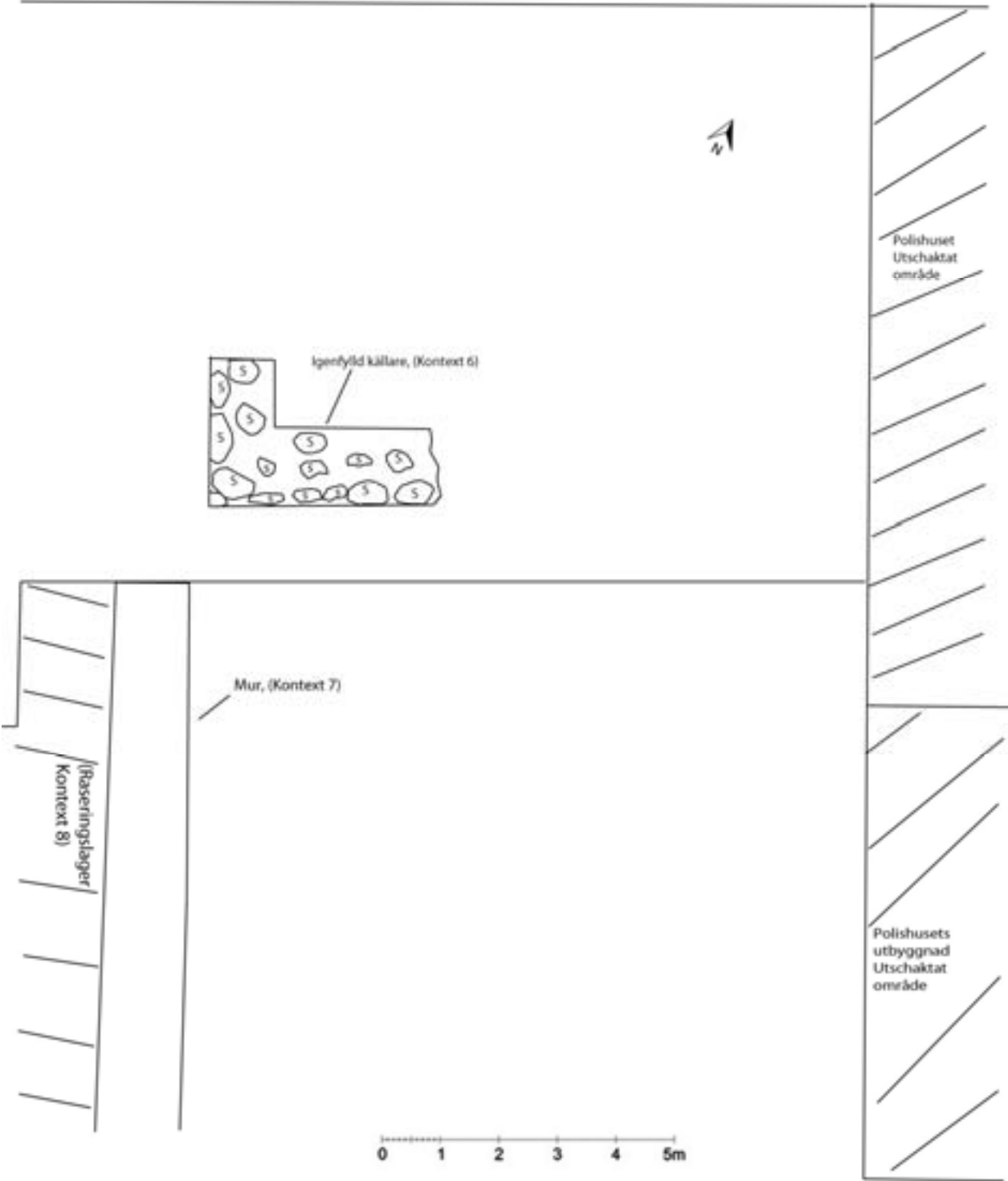
Bilaga 3 Plan 3

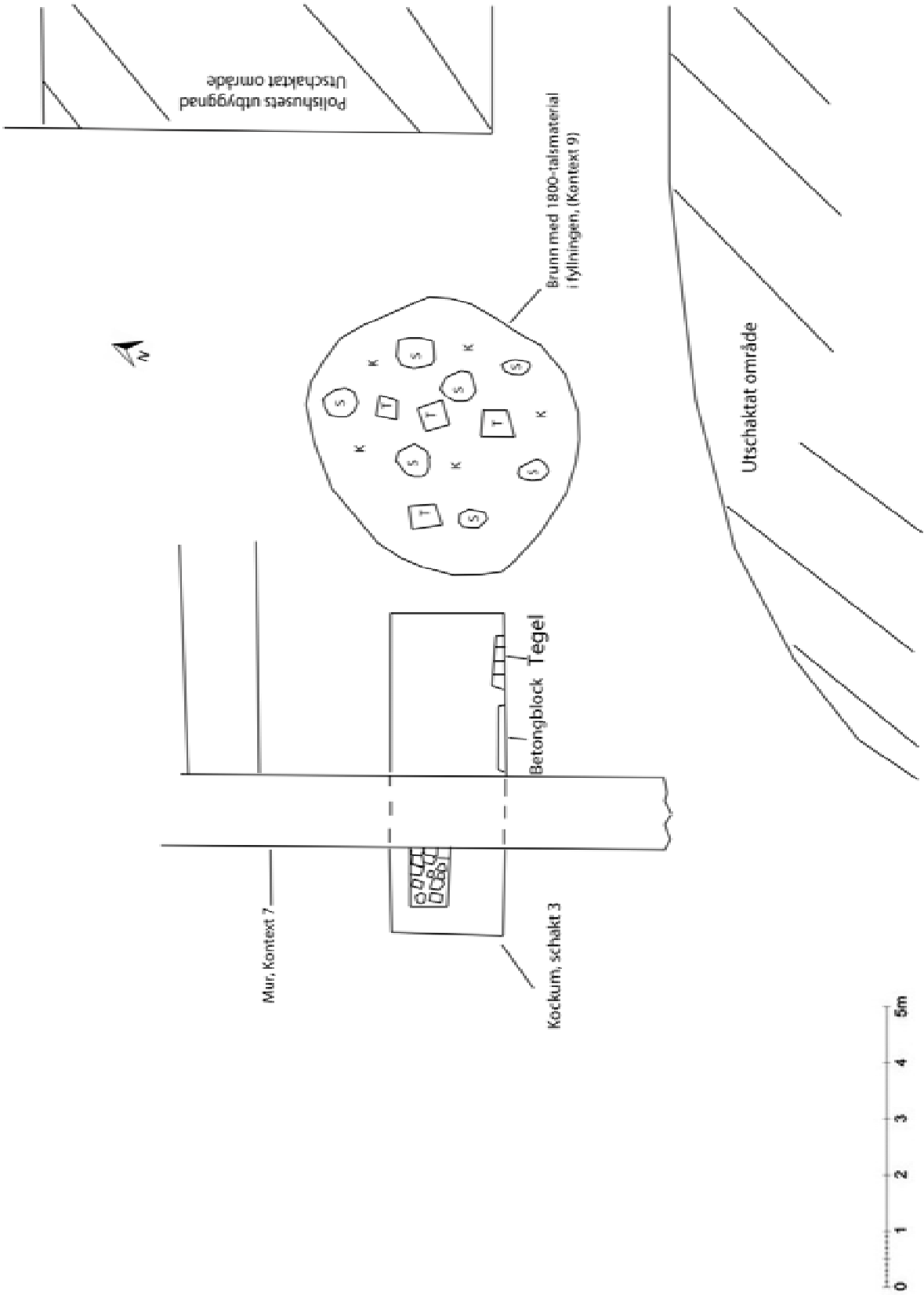
Bilaga 4 Plan 4

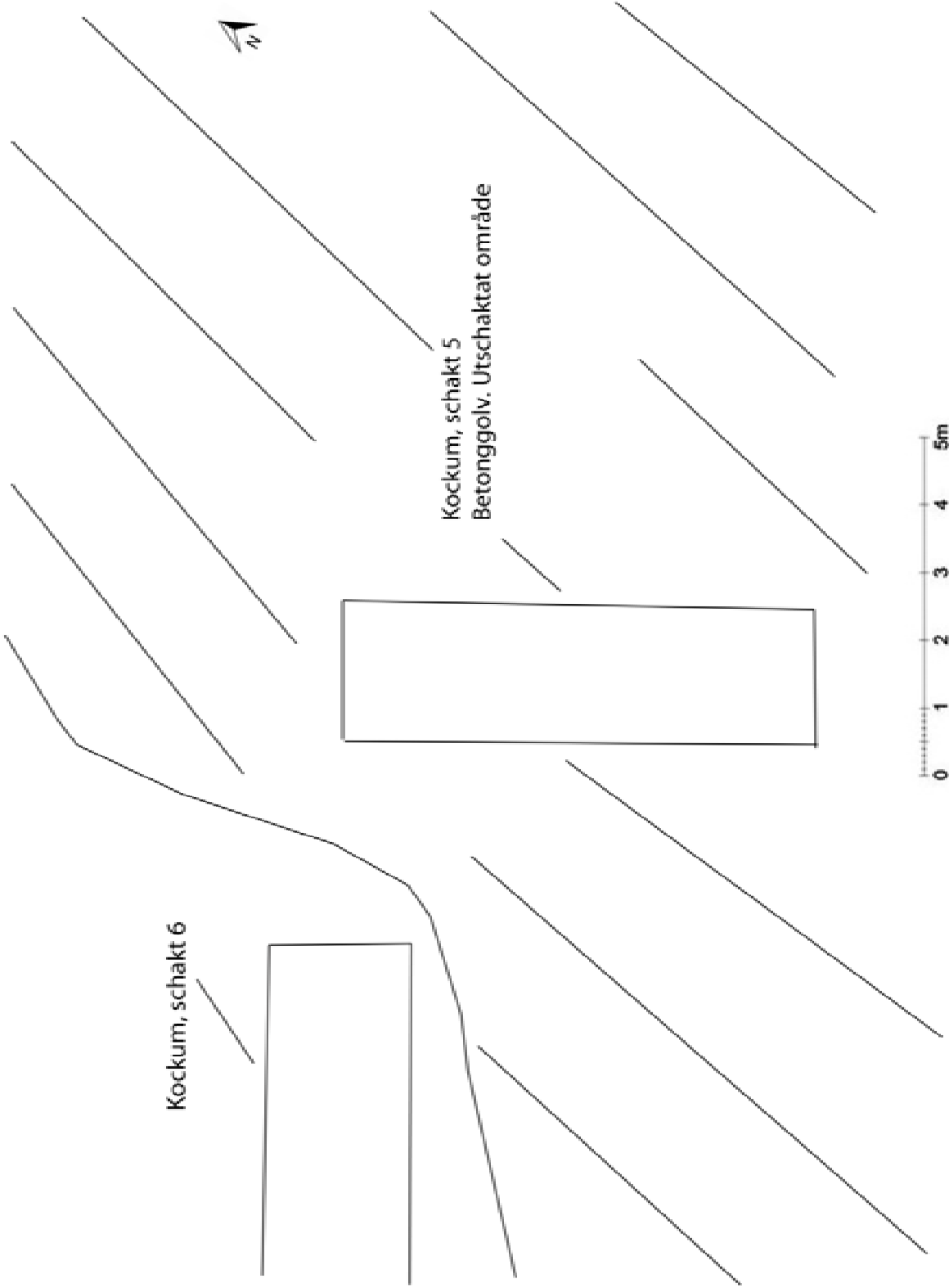
Bilaga 5 Plan 5

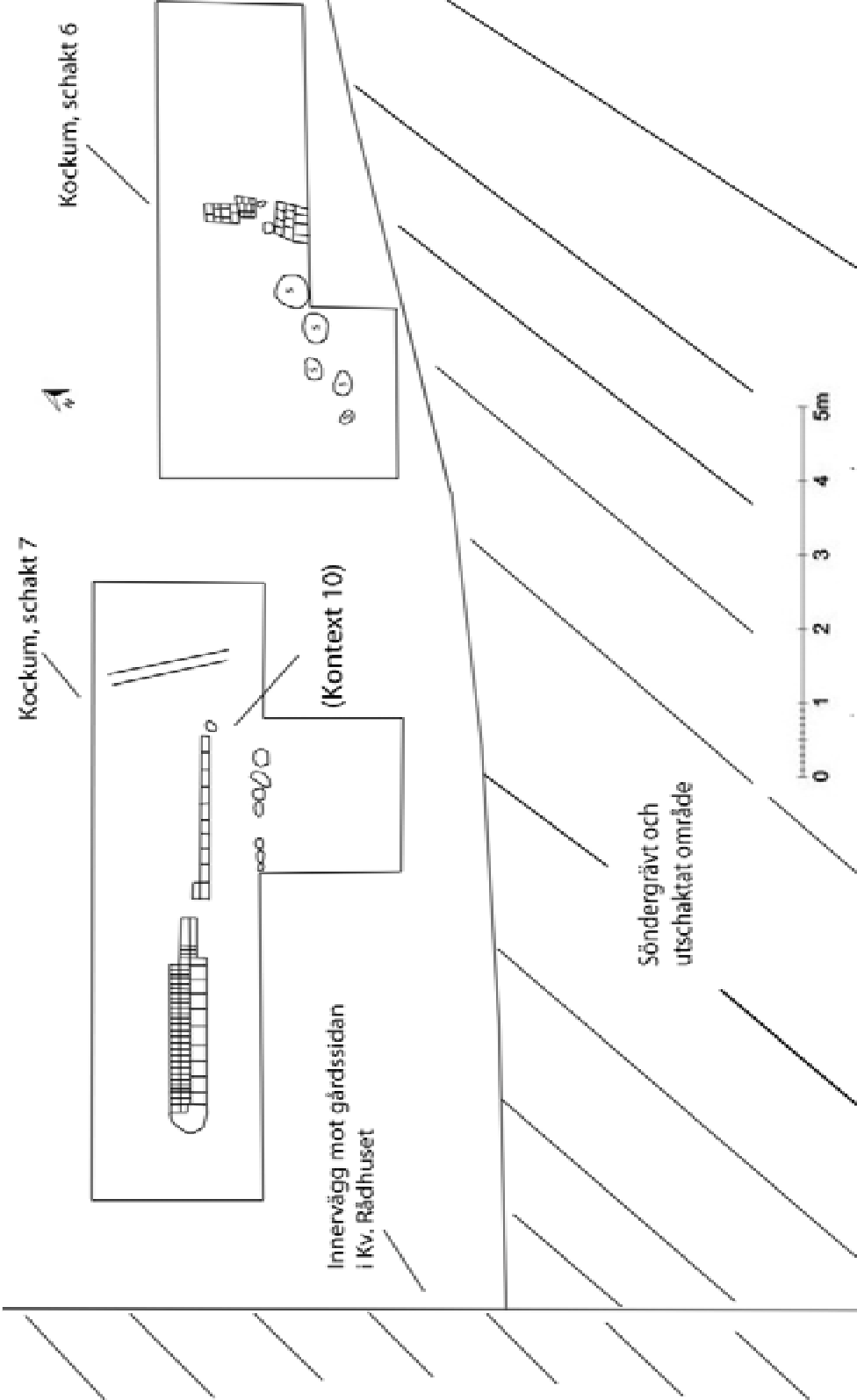
Bilaga 6 Plan 6

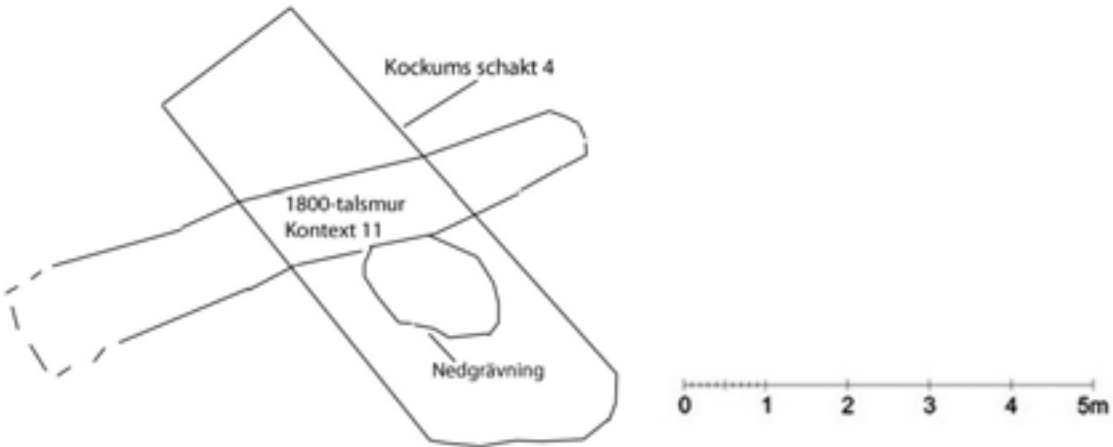
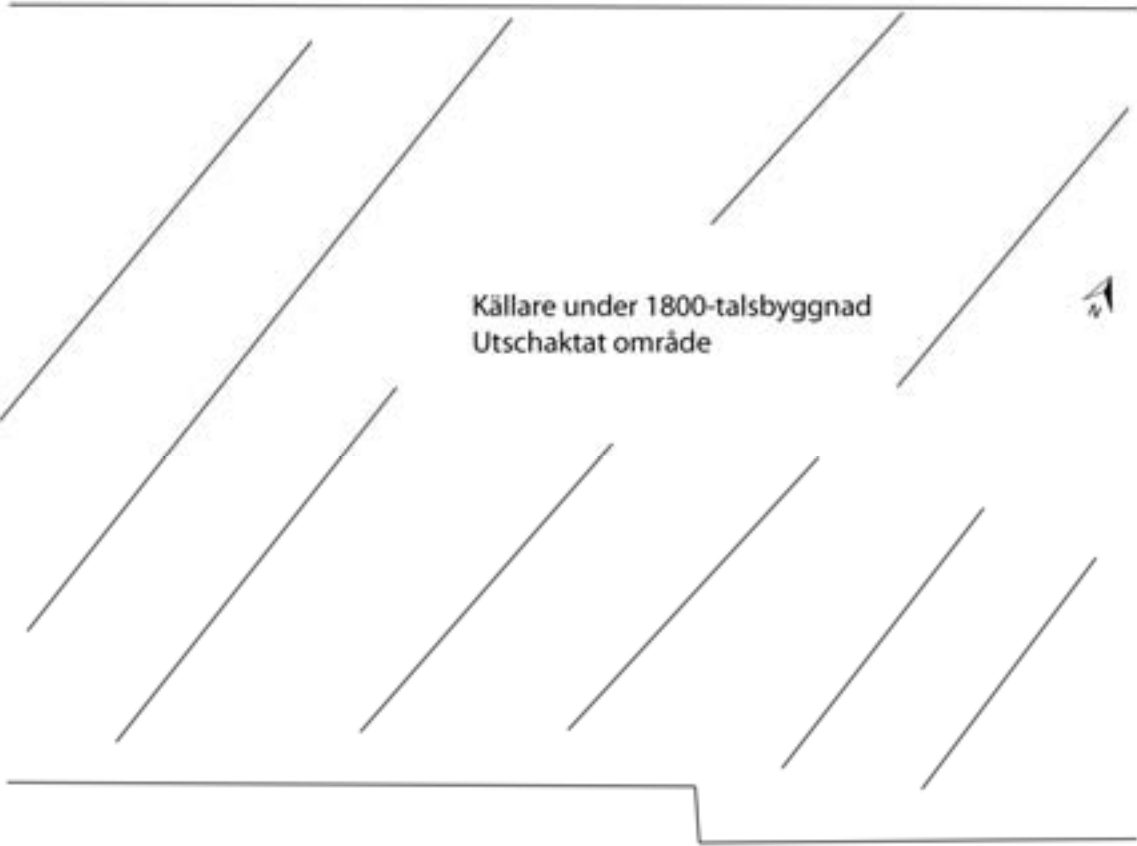
Bilaga 7 Plan 7

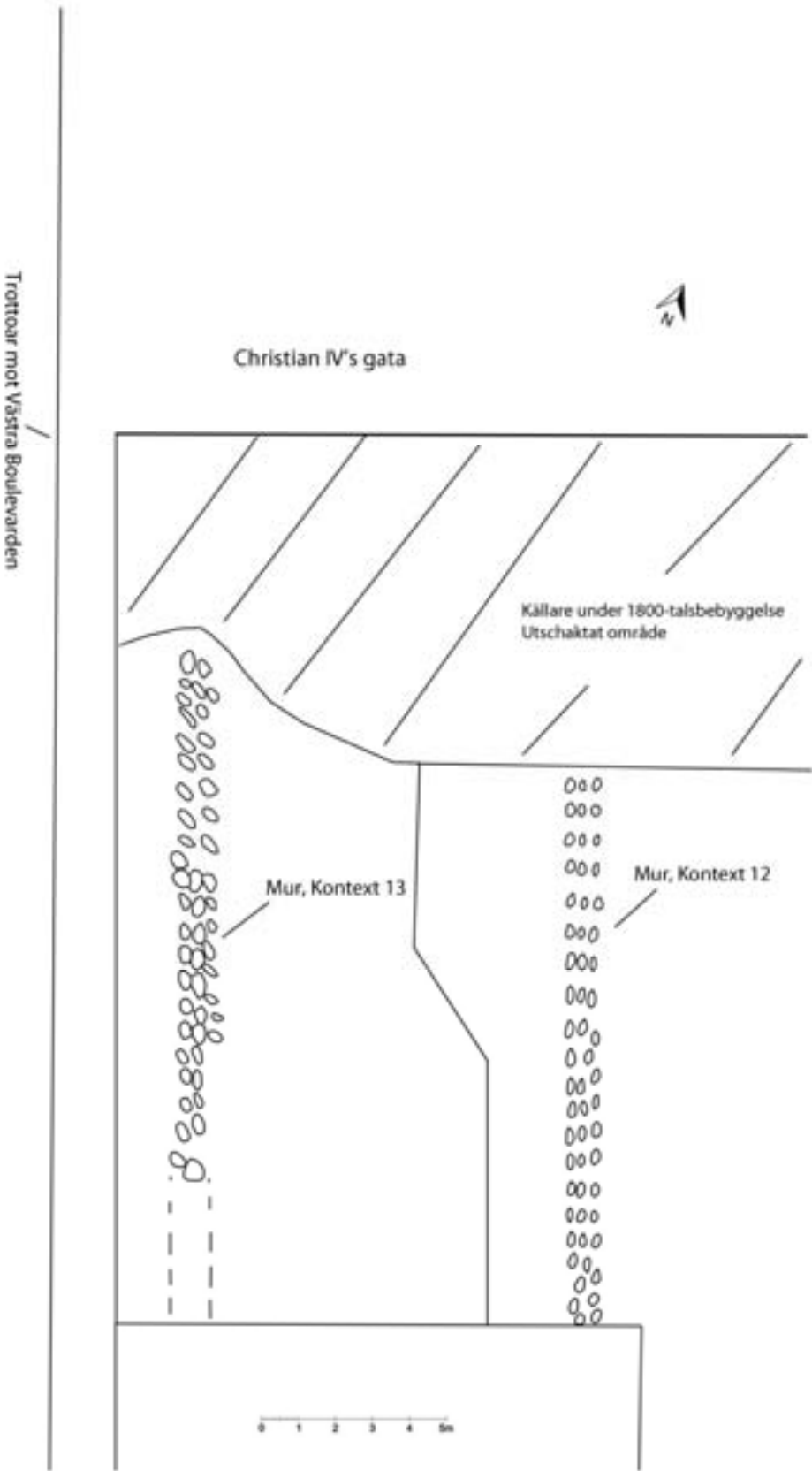
Bilaga 8 Plan 8

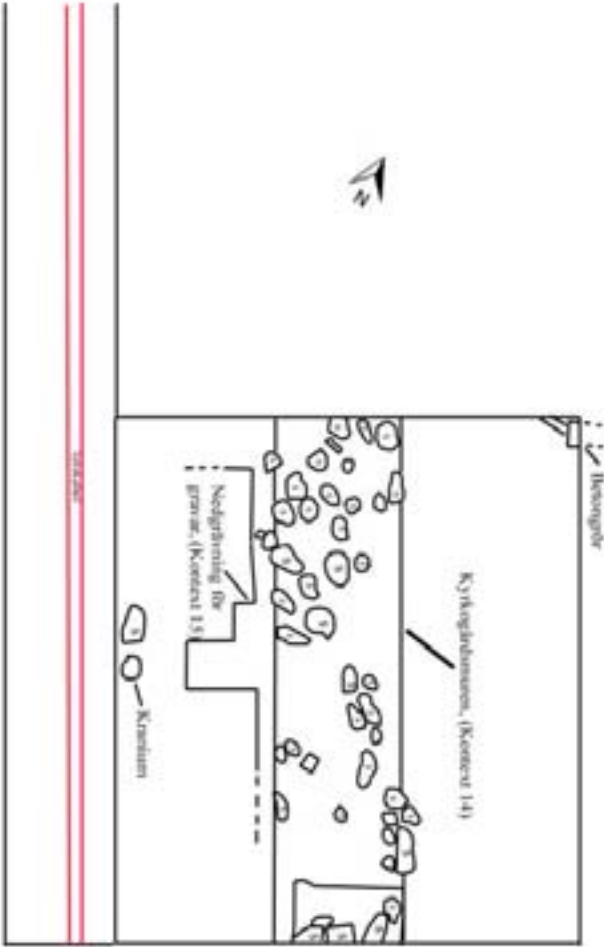
Bilaga 9 Plan 9

Bilaga 10 Plan 10

Bilaga 11 Plan 11

Bilaga 12 Anläggningslista

<u>Anl. Nr</u>	<u>Typ</u>	<u>Längd</u>	<u>Bredd</u>	<u>Djup</u>	<u>Datering</u>	<u>Övrigt</u>
1	Fundament	1,5 m synligt	1 m	1,5 m synligt	1700-tal?	Ej komplett
2	Mur	8 m	1,5 m	0,5 m	1700-tal?	Avgrävd
3	Lager	5,5 m	1,5 m	0,05 m	1600- 1700-tal?	Avgrävt
4	Dike	7 m	1,1 m	0,3 m	1600-1700-tal	Avgrävt
5	Lager	14 m	11 m	0,05 m	1600- 1700-tal	Avgrävt
6	Mur	4 m	1 m	0,5 m	1600- 1700-tal?	Avgrävd
7	Mur	12 m	1,5 m	1,2 m	1800-tal	Avgrävd
8	Lager	7,5 m	1,5 m	0,06 m	1800-tal	Avgrävt
9	Brunn	4 m	4 m	2m synliga	1800-tal	Söndergrävd
10	Murar	11 m	1 m	0,6 m	1800-tal	Avgrävda
11	Mur	7,5 m	1 m	0,5 m	1800-tal	Avgrävd
12	Mur	15 m	1 m	1 m	1600-1700-tal?	Avgrävd
13	Mur	13 m	1 m	1 m	1600-1700-tal?	Avgrävd
14	Mur	7 m synligt	0,7 m	0,7 m	1600- 1700-tal	Avgrävd
15	Gravar	2 m	0,5 m	?	1600- 1800-tal	Skar varandra

Bilaga 13 Fyndlista

<u>Fynd nr.</u>	<u>Sakord</u>	<u>Material</u>	<u>Antal</u>	<u>Vikt</u>	<u>Datering</u>	<u>Övrigt</u>	<u>Kontext</u>
1	Skärva	Yngre rödgods	1	12 g	1600-1800-tal	Bukdel	15
2	Fönsterglas	Glas	4	8 g	1600-1800-tal	Flagnade	15
3	Buteljdel	Glas	1	15 g	1600-1800-tal	Botten	15
4	Skärva	Yngre rödgods	1	5 g	1600-1800-tal	Bukdel	3
5	Skärva	Yngre rödgods	1	2 g	1600-1800-tal	Bukdel	3
6	Kritpipa	Lera	1	2 g	1600-1700-tal	Skaft	6
7	Krucifix	Silver	1	1 g	1600-1700-tal	Komplett	6
8	Skärva	Yngre rödgods	1	5 g	1700-1800-tal	Bukdel	8
9	Tegeldetalj	Lera	1	18 g	1600-1900-tal	Fragment	8
10	Fatdel	Fajans	1	8 g	1600-1800-tal	Fragment	8
11	Fatdelar	Yngre rödgods	3	369 g	1600-1800-tal	Fragment	9
12	Fatdel	Yngre rödgods	1	157 g	1800-1900-tal	Fragment	9
13	Skärva	Stengods	1	29 g	1800-1900-tal	Fragment	9
14	Flaskdelar	Glas	3	24 g	1700-1900-tal	Fragment	9
15	Skärva	Stengods	1	3 g	1700-1900-tal	Bukdel	9
16	Buteljdelar	Glas	2	175 g	1700-1800-tal	Sida & botten	9
17	Flaskdel	Glas	1	47 g	1700-1800-tal	Botten	9
18	Flaska	Glas	1	103 g	1700-1900-tal	Komplett	9
19	Krus	Stengods	1	817 g	1700-1900-tal	Komplett	9

Sydsvensk Arkeologi AB

Rapporter 2012

1. Fastigheten Kristianstad 4:4, Kristianstad stad, FU 2011, Christer Carlsson
2. Innerstaden 1:14 – Södergatan, fornlämning 20, Malmö stad, Malmö kommun, FU 2011, Ingrid Gustin
3. Skanörs kyrka och kyrkogård, Skanör med Falsterbo socken, Vellinge kommun, FU 2004 och 2005, Lars Salminen & Ingrid Gustin
4. Stallbyggnad vid Ugerups säteri, Köpinge socken, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
5. Invändiga arbeten i Vä kyrka, Vä socken, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
6. Husbyggnation inom fastigheten 61:113, Gualöv socken, Bromölla kommun, SU 2011, Christer Carlsson
7. Öllsjö 67:1, Skepparslöv socken, Kristianstad kommun, AU 2011, Ylva Wickberg
8. Skanör 40:12, Vellinge kn, FU 2011, Per Sarnäs
9. Provgropar inom Kristianstad 4.4, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, FU 2011, Christer Carlsson
10. Vintrie Park – område C1. Fastighet Vintrie 20:1, Bunkeflo socken, Malmö kommun, FU 2011. Kristian Brink
11. Fastigheten Kristian IV 10, Rådhuset, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, SU 2011, Christer Carlsson

